

جلد نخست تفسیر ابوالفضل دیلمی به کتابت احمد بن سلال کینارودی

سید محمد عمادی حائری

(منتشر شده در: www.ical.ir، ۲۳ دی ۱۳۹۲ ش)

تفسیر دو جلدی ابوالفضل عباس بن شهردویر دیلمی از متون مهم زیدیان ناصری است که کثرت نسخه‌های آن (که همگی در قرون هشتم تا دهم، در ساختار کتابتی همگون و در شمال ایران کتابت شده‌اند) از اعتبار و رواجش نزد ناصریان شمال ایران حکایت می‌کند. چند سالی پیش از این، نگارنده با توجه به جوانب متعدد اهمیت این اثر (از جلوه‌های تفکر اعتزالی زیدیان گرفته تا ترجمه و تفسیر آیات قرآن به لهجه محلی) چاپ عکسی آن را به ریاست وقت کتابخانه مجلس (جناب حجة الاسلام رسول جعفریان) پیشنهاد کرد و با استقبال دانش‌دوستانه ایشان، نسخه‌برگردان تفسیر دیلمی در دو مجلد (مطابق تقسیم‌بندی اصلی) و با عنوان تفسیر کتاب الله چاپ رسید (تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی و کتابخانه تخصصی تفسیر و علوم قرآنی، ۱۳۸۸ ش؛ ج ۲). عنوان «تفسیر کتاب الله» را نگارنده از ترقیمه کاتب نسخه‌ای از مجلد دوم برگرفت (نکته: تفسیر کتاب الله، ج ۲، برگ ۳۸۸ ر: «... المجلدة الاخری من تفسیر کلام رب الآخرة والاوی ...»); پس دور نیست که عنوان اصلی اثر چیزی جز این بوده و دیلمی عنوانی خاص را - جز عنوان توصیفی «تفسیر کتاب/ کلام الله» - برای تفسیرش برگزیده باشد.

برای چاپ نسخه‌برگردان تفسیر دیلمی، نگارنده از میان پنج نسخه شناخته‌شده کتاب در آن زمان (دو نسخه از جلد اول و سه نسخه از جلد دوم؛ نکته: مقدمه نگارنده بر چاپ نسخه‌برگردان، ص ۲۰) دو نسخه از کتابخانه مجلس را انتخاب کرد: دستنویس ش ۱۲۲۷۸ (که از آغاز و انجام افتادگی داشت) برای نسخه‌برگردان مجلد اول، و دستنویس دستنویس ش ۱۷۹۸۲ (که از آغاز و انجام کامل بود) برای نسخه‌برگردان مجلد دوم. در حقیقت، دو دستنویس متفاوت (به کتابت دو کاتب) از بخش‌های مختلف یک اثر را کنار هم نهادم تا صورت نسبتاً کاملی از کتاب پیش روی خواننده باشد.

در مدت چهار سالی که از انتشار چاپ نسخه‌برگردان تفسیر کتاب الله می‌گذرد، دوست ارجمند آقای دکتر محمدکاظم رحمتی طی یادداشت‌هایی در وبگاه خود^۱ به ده نسخه دیگر از مجلد اول یا دوم تفسیر دیلمی اشاره کردند (بعضی را به حدس و بعضی را به یقین) که در فهرس نسخ خطی به درستی شناسایی نگردیده و به عنوان تفسیری که نام و مؤلف آن دانسته نیست معرفی شده بودند (قاعدتاً در آینده نیز نسخه‌هایی نویاب به این ده نسخه افزوده خواهد شد). ظاهراً این نسخه‌ها نیز همگی در شمال ایران و در همان ساختار کتابتی زیدیان ناصری کتابت شده‌اند. در میان نسخه‌هایی که ایشان با جستجو در فهرس به آنها برخورده‌اند، دو نسخه - که حاوی متن مجلد اول تفسیر است - از حیث قدمت و اطلاعات جانبی بیشتر جلب توجه می‌کند:

۱. کتابخانه صدوقی یزدی (یزد)، نسخه ش ۹۵، کتابت «یوسف بن رستم» ساکن «بلالیم» برای «فقیه سلیمان بن فقیه حسن جماستانی» در یکشنبه ۱۷ صفر سال ۸۸۴.

۲. کتابخانه آستان قدس رضوی (مشهد)، نسخه ش ۲۱۳۹۳، کتابت «احمد بن سلار کینارودی» برای «نورالله بن علی اشکوری» در پنجشنبه ۷ رمضان سال ۸۸۹.

یک وجه اهمیت دو نسخه یادشده در این است که نسخه جلد اول دوره چاپ نسخه برگردان از آغاز و انجام افتادگی دارد، اما دو نسخه یادشده نقایص مجلد نخست چاپ نسخه برگردان را مرتفع می‌سازد. اما مهمتر از آن، نام کاتب و تاریخ کتابت نسخه آستان قدس است که - مطابق گزارش بالا - «احمد بن سلار کینارودی» آن را در پنجشنبه ۷ رمضان سال ۸۸۹ برای «نورالله بن علی اشکوری» کتابت کرده است. این نام برای ما آشناست. «احمد بن تائب سلار بن محمد کینارودی» همان کسی است که نسخه ش ۱۷۹۸۲ کتابخانه مجلس (مجلد دوم از چاپ نسخه برگردان) را در پنجشنبه نیمه رمضان سال ۸۹۰ برای «حاجی بن فقیه محمد تنهجانی / میاندھی» کتابت کرده است (نک: مقدمه نگارنده بر چاپ نسخه برگردان، ص ۳۲). اگر کاتب نسخه ش ۱۷۹۸۲ کتابخانه مجلس (مجلد دوم تفسیر دیلمی، چاپ نسخه برگردان) همان کاتب نسخه ش ۲۱۳۹۳ کتابخانه آستان قدس رضوی (مجلد اول تفسیر دیلمی) باشد که کتابت مجلد اول را در ۷ رمضان ۸۸۹ و کتابت مجلد دوم را - یک سال پس از آن - در نیمه رمضان ۸۹۰ به پایان آورده است، باید گفت که جلد اول از یک دوره دو جلدی تفسیر دیلمی (که مجلد دوم آن به صورت نسخه برگردان منتشر شده) نیز به دست آمده است. در این میان تنها اختلاف تأمل برانگیز میان این دو مجلد آن است که جلد اول برای نورالله اشکوری کتابت شده و جلد دوم برای حاجی بن فقیه محمد تنهجانی؛ و این اندکی خلاف قاعده است. مگر اینکه بگوییم کینارودی دو دوره جداگانه از تفسیر دیلمی را کتابت کرده است: یکی برای اشکوری و دیگری برای تنهجانی؛ و ما اینک یک مجلد از هر یک از این دو دوره را در دست داریم.

^۱ نک: «نسخه‌ای کهن و نویافته از تفسیر کتاب الله»، نوشته‌شده در: ۲۸ آذر ۱۳۹۰ ش؛ «تفسیر کتاب الله و نسخه‌ای دیگر از آن»، نوشته‌شده در: ۲۷ مرداد ۱۳۹۲ ش؛ «باز هم تفسیر کتاب الله و برخی تفاسیر دیگر زیدی»، نوشته‌شده در: ۳ شهریور ۱۳۹۲ ش؛ «تفسیر کتاب الله و نسخه‌ای تازه از آن و کتابی از ابوتمام»، نوشته‌شده در: ۲۱ دی ۱۳۹۲ ش؛ همگی در: rahmati.Kateban.com.